

Veure l'invisible: el patrimoni cultural immaterial marítim

Eliseu Carbonell
Antropòleg, col·laborador
del Museu Marítim de Barcelona

A la Festa Major de Sant Pol de Mar de l'any 2004, es van convidar a pronunciar el pregó les dones de les últimes quatre barques de pesca que vararen a la platja d'aquest poble del Maresme. Feia vint anys que havia varat l'última barca, l'*Ester*, la qual cosa havia deixat la platja òrfena d'una activitat probablement tan antiga com la vila mateixa. Una de les quatre dones convidades al balcó de l'ajuntament fou l'Ester Pujol, l'avi de la qual, l'Avi Negre de l'obra d'Ignasi Iglésias, havia triat el nom de la seva néta per a la barca nova. Amb la claredat de paraula que caracteritza les persones d'una genuïna cultura popular, l'Ester es va dirigir a la gent que l'escoltava tot dient: «La platja resta muda, les barques ja no hi són, però us puc ben assegurar que els que hi hem passat la vida no la veiem buida ni la hi veurem mai».¹ Aquesta frase és una glossa exactíssima del concepte de *patrimoni cultural immaterial marítim*.

En aquest article tractarem d'oferir una interpretació més acadèmica del patrimoni cultural immaterial marítim, cosa més artificial i enrevessada que les explicacions populars, sovint menys clara. A partir de les definicions que dóna la Convenció de la UNESCO per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial (2003) i de l'anàlisi d'alguns exemples etnogràfics portats des de diferents pobles marítims del món estudiats pels antropòlegs, tractarem d'entendre millor les diferents relacions que posa en joc aquest concepte. Començarem apropant-nos als debats que ha obert el concepte de *patrimoni cultural* en general -a escala domèstica- per, tot passant pel dubtós dualisme *material/immaterial*, arribar a l'estudi etnològic de la cultura marítima, ja que l'objecte d'estudi de l'etnologia no és altra cosa que la cultura intangible, o allò que perviu més enllà de la seva materialitat, allò que es pot veure malgrat o independentment de ser o no ser visible.

■ PROBLEMES DE DEFINICIÓ

Determinar què és patrimoni cultural material no és gens fàcil o evident, tampoc en el cas del patrimoni marítim.² Ens preguntem si passarà el mateix amb el patrimoni cultural immaterial. Deixem per a més endavant la qüestió

La benedicció de la barca és més que un tràmit: és una cerimònia propiciatòria tan antiga com la mateixa navegació.

de la immaterialitat per centrar-nos ara en la sempre problemàtica definició de *patrimoni cultural*.

En parlar de *patrimoni cultural* sovint s'apel·la al sentit notarial del concepte *patrimoni*, al qual s'afegeix una plusvàlua simbòlica -és a dir, un patrimoni més valuós que el seu valor merament mercantil perquè excedeix l'interès del mercat- com és la cultura del poble. És en aquests termes que s'expressa la Llei del patrimoni cultural català quan ens defineix el patrimoni cultural com «una herència insubstituïble, que cal transmetre en les millors condicions a les generacions futures».

Com és ben sabut, la noció de *cultura* no és fixa i estàtica, sinó dinàmica i a punt per ser omplerta de significats. Per això, delimitar què és la cultura -i, en conseqüència, el patrimoni cultural- és, com diria Umberto Eco, una obra oberta, i alguns autors ens han advertit sobre els riscos de la manipulació de la cultura per part dels poders. Una bona il·lustració d'això la trobem, per exemple, en l'anàlisi que fa María Cátedra (1998) del dissortat episodi de la destrucció d'un edifici de les darreries del segle XVIII, conegut com a «Fábrica de Harinas de Ávila», adosat a la part exterior de les muralles medievals. Després

d'una llarga i agra polèmica ciutadana que tingué lloc a mitjan anys noranta, el sector més carca i reaccionari de la ciutat va aconseguir imposar el seu criteri, segons el qual només el passat eclesiàstic i militar, i no l'industrial i obrer, mereixia formar part d'allò que s'entén per patrimoni cultural. La fàbrica, argumentaven els qui donaren ordres d'ensorrar-la, enlletgia la visió panoràmica de les muralles.

Joan Prat (1993) sosté que la categorització de *patrimoni cultural* es fa seguint una «mentalitat d'antiquari». El cas de la «Fàbrica de Harinas» demostra que poden imposar-se altres criteris. Prat argumenta que la categoria de patrimoni respon bàsicament als criteris d'escassetat, obsolescència i valor afegit. És a dir, es determinaria què és patrimoni a partir de constatar que aquell bé cultural és únic o d'una espècie que comença a ser escassa; en segon lloc, que ha deixat de complir la funció per la qual fou concebut, i finalment, que té un valor econòmic

diferent, sovint superior, del que tenia. Fàcilment trobaríem molts exemples per suportar aquest argument. Però el cas de la «Fàbrica de Harinas» demostra que no sempre és així, sinó que malgrat l'opinió i la mobilització d'un sector important del món acadèmic, polític i ciutadà d'Àvila, i fins i tot de la Direcció General de Patrimoni Cultural de la Junta de Castella i Lleó, partidària de la conservació de la Fàbrica, finalment s'imposà el criteri defensat per la majoria governant al consistori, recolzada per institucions com la Cambra de Comerç, la Real Acadèmia de Bellas Artes de San Fernando o el *Diario de Ávila* que, un cop consumat l'ensorrament del vell edifici, publicà, pletòric, el següent titular: «En defensa del patrimonio abulense. Derribada la cochambrosa Fábrica de Harinas».

Tot això ens porta finalment a l'enunciat de Llorenç Prats (1997) que el patrimoni «és una construcció social» i que el factor determinant és la capacitat d'uns i altres

D'entre tots els oficis mariners tradicionals, el de mestre d'aixa és probablement el darrer supervivent.

de representar simbòlicament la identitat. No entrarem ara en el llarg debat sobre la identitat que, tanmateix, és al rerefons de la qüestió que ens ocupa. Llorenç Prats opina que els criteris que legitimen el patrimoni es fonamenten en els principis del Romanticisme: naturalesa, història i geni, i no tant en l'escassetat, obsolescència i valor afegir, com afirmava Joan Prat. Quan ens endinsarem en el patrimoni cultural immaterial, veurem que la cosa es complica. Però en qualsevol cas, ambdós antropòlegs estarien probablement d'acord que el patrimoni cultural és un fenomen cultural o un discurs sobre la cultura. Dit d'una altra manera, la delimitació del patrimoni cultural és fruit d'un diàleg, encara que de vegades s'hi imposi la manipulació. Com diu José Luis García (1998: 10) «el patrimoni cultural és un fenomen metacultural».

Enfront de les representacions estàtiques de la societat defensades pels folkloristes fa cent anys -ancestralisme, tradició, essència-, el patrimoni cultural fa referència a

un fenomen dinàmic, canviant i sensible al diàleg i la confrontació. La cultura és patrimoni en sentit estricte: la cultura és un valor simbòlic que fa un servei molt concret i vital a les persones. Les comunitats humanes se serveixen de la cultura per dissenyar el que són i volen ser -la identitat individual i col·lectiva-, i per comunicar-ho. La cultura és el nostre patrimoni més important. Sota aquesta perspectiva desapareix tota visió estàtica i ancestral del patrimoni cultural i s'imposa una mirada en què el patrimoni cultural lliga més amb la innovació i la diversitat que amb la tradició i l'essencialisme. És en aquest sentit que parlem del patrimoni cultural com un fenomen cultural de primer ordre i un discurs cultural sobre la cultura o, com diu José Luis García, un fenomen metacultural: el patrimoni cultural no només ens diu coses sobre la nostra cultura i identitat, sinó que ell mateix és cultura i identitat; no només reproduïx aspectes de la realitat, sinó que ell mateix construeix la realitat. Aquí rau el sentit últim

de l'afirmació de Llorenç Prat que el patrimoni és una construcció social. El patrimoni cultural ens parla tant de la cosmovisió d'aquells que crearen aquell bé cultural com de la cosmovisió d'aquells que decidiren que allò s'havia de preservar o destruir.

El patrimoni immaterial semblaria que, justament per la seva immaterialitat, no hauria de donar tants problemes i, al contrari, hauria de ser molt més fàcil consensuar què s'ha d'incloure dins d'aquesta categoria. Mai no es podrà utilitzar en contra de la conservació d'un bé intan-

gible l'argument que enlletgeix una panoràmica. Si ens atenem estrictament a la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de la UNESCO de 2003, veurem que, en essència, *patrimoni cultural immaterial* és qualsevol bé cultural que es transmet a través del llenguatge, no només oral, però fonamentalment, començant per les llengües mateixes, les arts de l'espectacle, les pràctiques socials, els rituals i els esdeveniments festius, i finalment els sabers lligats als oficis tradicionals. Però aquesta classificació no resol els problemes als qui -per exemple des de la pràctica museogràfica- han de posar-la en pràctica.

Bialogorski i Fischman (2002: 235-236) plantegen que, mentre que hi ha certs acords bàsics -malgrat les polèmiques i les dificultats- per delimitar el patrimoni material -al cap i a la fi la qualitat de «material» és incontestable-, el patrimoni immaterial planteja encara més dificultats perquè es fa en base a certes categories ontològiques que responen a criteris oposats i fins i tot contradictoris. Això dificulta seriosament qualsevol intent d'establir una taxonomia clara del patrimoni cultural immaterial. Per exemple, la qualitat d'efímer s'utilitza per incloure un bé cultural dins la categoria de patrimoni immaterial, però, en canvi, també s'hi inclouen béns perdurables, com pot ser un ofici tradicional. Un altre exemple és la categoria d'oralitat, quan de fet també s'admet que certes formes d'escriptura s'inclouen en la classificació del patrimoni immaterial, com per exemple els grafits.

El debat d'oralitat *versus* escriptura recorda una vella discussió de l'antropologia als anys quaranta sobre què ha de ser considerat objecte d'estudi de l'etnologia (a diferència de la història): les cultures il·letrades? De fet, certes cultures il·letrades mil·lenàries, com el món àrab o l'Extrem Orient, han estat tradicionalment estudiades per l'antropologia. Lévi-Strauss (1987: 72) ho resolia dient que els antropòlegs no estudien cultures il·letrades o il·letrades, sinó que estudien allò que els homes pensen, però que no escriuen, independentment de si saben escriure com si no.

Per a Claude Lévi-Strauss (1987: 66), la història i l'etnologia es distingeixen no pas per la incidència de l'escriptura, sinó per les seves perspectives diferents i comple-

La natura desfermada (com aquesta tromba marina) és sempre present en la vida de la gent de mar.

mentàries: «la història organitza dades en relació amb les expressions conscients de la vida social, i l'etnologia, en relació amb les condicions inconscients». Això enllaça amb el que en la tradició sociològica francesa s'entén per *imaginaire*, i que engloba allò que Durkheim anomenava *les representacions col·lectives*, noció que fa referència als *fets socials immaterials*: les normes i valors de les col·lectivitats. Actualment, quan es parla d'*imaginaire* en ciències socials, hom pensa sovint en l'obra d'Arjun Appadurai (1996: 32), on *imaginari* és definit com «un paisatge construït d'aspiracions col·lectives».

Les *normes i valors de les col·lectivitats* són els elements invisibles que expliquen i donen sentit als ele-

ments visibles. D'aquí la importància d'allò immaterial, que de fet és l'objecte d'estudi de l'etnologia. En efecte, com assenyala Moncusí (2008: 76), el que la Convenció del 2003 de la UNESCO descriu com a Patrimoni Cultural Immaterial, en la legislació espanyola es troba recollit en la Llei del patrimoni històric de 1985 en tot allò que té relació amb les creences, costums, valors i pràctiques caracteritzades per l'oralitat i que s'engloben en les etiquetes d'*etnològic* o *etnogràfic*.

El germen per l'interès pels aspectes intangibles del patrimoni cultural cal buscar-lo en l'estudi crític de la cultura popular dels anys seixanta, que sorgí com una revisió del folklorisme atàvic del Romanticisme. Aquesta crítica sostenia que, per exemple, una dansa popular, no només s'explicava a través dels elements de patrimoni material (quina indumentària portaven els dansaires, quins instruments musicals -de fusta o metall- s'utilitzaven, etc.), sinó, sobretot, per elements intangibles sense els quals aquesta no pot explicar-se: quines relacions jeràrquiques s'estableixen, sobre quines idees de gènere i de classe social se sustenten, quines normes i valors tradueix la posada en escena de l'esdeveniment festiu, etc. Sense considerar les dimensions socioculturals del folklore, aquest queda perillosament buit de sentit i és fàcilment manipulable. Aquesta és la crítica gramsciana que van fer autors com Lombardi-Satriani, a Itàlia, o Xavier Fàbregues, a Catalunya, els quals entenen que la cultura popular, pel sol fet d'existir, desmenteix la pretensió essencialista de la cultura oficial o hegemònica, per utilitzar l'expressió de Gramsci.³

■ ALGUNS CASOS ETNOGRÀFICS

En un intent d'interpretar el context significatiu del concepte de *patrimoni cultural immaterial marítim*, hem de tenir present que, més enllà de les necessitats taxonòmiques -decidir què inclou i exclou aquest concepte-, hi ha les persones i la cultura, la cultura viscuda. No podem parlar de *patrimoni cultural immaterial* sense tenir això molt en compte. Ens centrarem ara en el patrimoni cultural immaterial marítim a partir de l'exposició d'alguns casos etnogràfics.

Bronislaw Malinowski va desenvolupar el mètode etnogràfic de l'observació participant en el seu cèlebre volum *Argonauts of the Western Pacific* (1922). Aquest llibre, que ha passat a la història com un text fonamental i ineludible en la formació de tots els estudiants d'antropologia i practicants d'etnografia del món sencer, resulta ser curiosament un estudi d'etnologia marítima. Si donem una ullada al seu índex, veurem que bona part de la primera meitat de l'extens volum està dedicat a aspectes marítics com la construcció d'embarcacions, la seva varada, elements cerimonials de les canoes, la navegació, els naufragis, les travessies marítimes, etc. Anant al tema que ens ocupa, per a Malinowski, la *realitat etnogràfica*

d'una embarcació no és el que veiem amb els nostres ulls d'observadors, sinó allò que s'escapa de la nostra mirada, però que forma part de la vida de les persones, ja que per al navegant una embarcació és una *realitat vivent*.

El concepte de *realitat etnogràfica* de Malinowski coincidiria bastant amb la noció de *patrimoni cultural immaterial*. Per aprehendre la realitat etnogràfica d'una embarcació, el que aquí anomenem *patrimoni cultural immaterial marítim*, Malinowski ens dóna algunes orientacions. Caldrà observar i estudiar:

- El propòsit per al qual ha estat construïda l'embarcació
- Les finalitats econòmiques per les quals es construeix
- Els usos als quals és sotmesa
- La seva propietat
- Qui hi navega
- Com es navega
- Les cerimònies i els costums relatius a la seva construcció
- I finalment, la història de la vida de l'embarcació

Tot això ens permetrà aproximar-nos al significat d'una embarcació per al navegant. Però fins i tot així, afegeix Malinowski, amb prou feines arribarem a tocar la realitat més vital d'una embarcació, ja que:

«Car una embarcació, tant si és de suro com de fusta, de ferro com d'acer, viu en la vida dels seus mariners i representa molt més per a un navegant que un simple tros de matèria al qual s'ha donat forma. Per a l'indígena, no pas menys que per a un llop de mar blanc, una embarcació està envoltada d'una aura de romanç, creada per a la tradició i l'experiència personal. És un objecte de culte i admiració, quelcom vivent, que posseeix la seva pròpia individualitat.» (Malinowski, 1986: 161)

En efecte, seguint Malinowski, una embarcació té vida pròpia i aquesta està estretament lligada a la tradició i la vida de les persones que hi han navegat. A navegant i barca els uneixen uns vincles que van molt més enllà dels vincles de possessió o fins i tot dels lligams afectius que establim de vegades amb els objectes que ens envolten. Kopytoff (1986) va plantejar que els objectes tenien una biografia cultural que podia ser reconstruïda. En aquesta línia, en el cas de les embarcacions, la biografia cultural s'entrelliga a nivell simbòlic amb la mateixa biografia de

les persones i els seus avantpassats. A la nostra costa, les barques entren a formar part de parentiu simbòlic. Les quatre últimes barques que vararen a Sant Pol de Mar, la *Lorenzo*, la *Maria*, la *San Benito* i l'*Ester*, tenien el nom d'un membre de la família dels patrons i de vegades la identificació a què s'arribava era tal que permetia un desdoblament. Per exemple, l'*Ester*⁴ m'explicava que el seu marit, patró de l'*Ester* des que el pare d'ella s'havia jubilat, sentia tal passió pel seu ofici, que de vegades ella li deia amb ironia: «T'has casat amb una Ester, però em penso que és amb la de baix, no la de dalt».

Raymond Firth (1967) ens aporta una altra rellevant informació etnogràfica que subratlla l'estret vincle que uneix la gent de mar amb les seves embarcacions. En un estudi sobre el suïcidi a l'illa de Tikopia, Firth explicava

que la taxa de suïcidi entre els homes joves d'aquesta illa era altíssima⁵ i que el sistema habitual que empraven per suïcidar-se era el *forau*. Aquest terme tradueix una espècie de fatalisme i s'aplica a qualsevol expedició marítima arriscada. Quan un jove decideix fugir de la societat buscant, tant si és conscientment com inconscientment, la mort, pren de nit una canoa i posa rumb a alta mar. Tenint en compte l'isolament de Tikopia en l'oceà, les possibilitats de sobreviure són mínimes. Tanmateix, els joves aventurers s'enduen amb ells alguns cocos, armes i estris de pesca i, si sobreviuen als taurons, pot ser que arribin a Anuta, l'illa més propera, situada a 70 milles, o a alguna altra illa de l'arxipèlag de les illes Salomon, a un centenar de milles o més segons el rumb que prengui l'embarcació. Si retornen després d'haver passat un temps en una illa llunyana, cosa improbable però no impossible, seran rebuts com a veritables herois.

Però el més probable és que després d'alguns dies a alta mar i cansat de la vida, el navegant bolqui la canoa o la rebenti i s'enfonsi amb ella per morir ofegat o devorat pels taurons. Aquests detalls que a nosaltres ens esgarripen, per als habitants de Tikopia, diu Firth, són observats amb naturalitat. Morir al mar navegant en canoa és considerat una mort dolça i fins i tot esplèndida, ja que «quan la canoa d'un home s'enfonsa en el mar, invoca els esperits del llinatge de la seva mare, que vénen a endur-se la seva ànima» (Firth, 1967: 123). Aquest és un exemple extrem de l'ineluctable vincle dels navegants amb les seves embarcacions i que ens apropa a un altre tema -també tan interessant com poc estudiat- de la cultura intangible de la gent de mar, com és el coratge.

El coratge té un lloc destacat en l'univers cultural de la gent de mar, forma part del seu patrimoni cultural immaterial més genuí i fóra un error no considerar-lo. En les meves entrevistes a vells pescadors, he recollit l'admiració que els remitgers sentien pels patrons més coratjosos, els que sortien a mar fins i tot en condicions de poca seguretat i, en canvi, menystenien els qui no volien córrer riscos i els privaven del treball. Cal recordar que en una embarcació de pesca tradicional, els beneficis de la calada es reparteixen entre la tripulació, d'acord amb un sistema de parts, com a font exclusiva d'ingressos. Aquesta

preferència es fa patent, per exemple, a *La barca nova* d'Ignasi Iglésias, que hem citat al principi, on els remitgers trien per patró, entre els dos germans enfrontats, el més valent.

Una altra font literària que ens aporta molta informació etnogràfica sobre la gent de mar és l'obra de Josep Pla.⁶ En les seves experiències nàutiques amb l'Hermós, Pla coneixia diversos patrons empordanesos admirats pel seu coratge, com Pere Benet, patró de Calella, que «sempre tenia el vent al clatell, fins i tot quan jugava al tresillo al cafè, i els tenia molt ben posats» (Pla, 1983: 678); o Ramon Pins de Begur, de qui l'Hermós en fa «uns elogis ditiràmics», «Imagina't que *hasta* és anarquista...!» (Pla, 1982: 98); o el Noi Gran amb qui l'Hermós s'havia embarcat de ben jove: «Era un home alt, malairós, que sempre tenia en els ulls un color vermell i enraonava poc. A l'hivern, menava una embarcació del bou i era considerat molt valent». I més endavant l'Hermós explica: «El Noi Gran era un personatge que no feia cap compliment ni feia cas de res. Un dia anàrem a pescar tan lluny de la costa que ja no vèiem ni les muntanyes. En un moment determinat, als del palangrer, ens semblà que sentíem cantar els galls de Fornells (de Menorca)» (Pla, 1983: 667-8).

L'Hermós recorda que això passava en l'època «que anàvem a palangre i teníem tanta fam» (Pla, 1982: 102). De manera que aquesta admiració pel coratge s'ha d'entendre en el context de la solemne pobresa dels pescadors, sobretot els mesos d'hivern, l'extrema dependència al patró i, en conseqüència, el limitat accés als recursos.⁷ El paper preponderant del coratge en la cultura de la gent de mar explicaria potser la reticència dels patrons a utilitzar sistemes de seguretat a bord de les embarcacions de pesca, com armilles salvavides, els salvavides de rosca i altres elements que poguessin qüestionar el seu coratge, així com el fracàs de moltes estacions de salvament marítim que es van instal·lar en pobles de la costa catalana al tombant del segle xx, com ens mostra Enric Garcia (1998) en els seus treballs sobre aquesta temàtica.

Però també podrien explicar l'actitud ambivalent de la gent de mar envers les proteccions religioses de les embarcacions: es tolera la presència d'amulets o icones reli-

gioses, però es fa veure que no es tolera. Un capellà no es pot ni anomenar; «aquells de la tela del paraigua», deien els vells pescadors de Sant Pol, i imagino que en altres pobles. Però, en canvi, celebraven processons amb la imatge de Sant Pere sobre el baiard i el mossèn al capdavant. Àngel Palerm (2006) explica que, en les grans expedicions geogràfiques dels portuguesos el segle xvi a l'Índia, es barrejava en les embarcacions mariners, soldats, mercaders, missioners i funcionaris reials. Els mariners contemplaven amb disgust i alarma la presència de frares als vaixells, perquè era sinònim de desgràcia, però, tanmateix, es veien obligats a embarcar-los. Per prevenir la desgràcia, «era costum llençar un frare al mar, lligat amb cordes, com a sacrifici simbòlic per aplacar els obscurs esperits del desastre» (Palerm, 2006: 120).

El darrer exemple etnogràfic que comentarem prové dels grups Coast Salish de la Colúmbia Britànica, que inclou pobles de navegants com els Cowichan, Squamish, Musqueam, Cilliwak, Nanaimo i Sechelt, entre d'altres. Segons els treballs de Brian Thom (2003), aquests grups indígenes tenen drets i deures costumaris respecte a certes propietats intangibles com són:

- Primerament, els coneixements privats, com els sabers, consells i orientacions per la vida. Aquests coneixements són hereditaris i inclouen també manufactures i sistemes de pesca molt especialitzats. Són coneixements que es transmeten de generació en generació i es té molta cura que no surtin fora del grup domèstic.

- En segon lloc, el patrimoni de les cerimònies o els rituals heretats. Aquests pobles tenen una sèrie complexa de rituals, cançons, màscares i danses amb màscares, peixos sobrenaturals, etc., que són hereditaris i es conserven dins del grup domèstic.

- Finalment, la propietat intangible de la casa, que es correspon amb el nom de la casa. Les famílies que descendeixen d'ancestres il·lustres porten el nom de la seva casa amb orgull i respecte. Un nom de família no és quelcom que es pugui adquirir, sinó que és quelcom que es dona.

Doncs bé, el que estableix la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de la UNESCO no és altra cosa que un estatut de respecte i protecció so-

Barca de pesca mallaguenya, denominada *Jàvega*, decorada amb motius molt suggerents.

bre els béns culturals intangibles que els pobles indígenes han estat observant de forma consuetudinària. De l'anàlisi dels costums i normes legals d'aquests pobles descrits pels antropòlegs, en podem extreure lliçons útils per reconèixer i procedir envers el nostre patrimoni cultural immaterial marítim.

■ REFLEXIONS FINALS

Hem anat desgranant fins aquí teories i exemples etnogràfics per il·lustrar la noció de *patrimoni cultural immaterial marítim* i el seu context significatiu. Fer-ne ara un sumari és innecessari. Crec que el camí correcte per abordar l'estudi del patrimoni cultural immaterial marítim és el que han emprat al nostre país institucions com la Càtedra d'Estudis Marítims, amb seu a Palamós, amb recerques centrades en l'estudi de les comunitats pesque-

res, i ampliar la investigació cap a altres dimensions de la cultura marítima, com les que ens mostren els articles que s'han reunit en aquest dossier. Cal seguir per aquest camí i recalcar la importància d'estudiar els grups domèstics, el que la literatura anglosaxona anomena *maritime household*, en les comunitats marítimes tradicionals a les quals dediquem la nostra atenció. No ens hem d'oblidar del paper central de la dona en els grups domèstics de les comunitats marítimes, grups que han estat descrits per Sally Cole (1991) com a *women-centered households*.

Els grups domèstics van més enllà del parentiu. Tot i que és una forma de família, estan formats per persones que comparteixen una cosmologia, uns coneixements del medi natural, unes activitats, uns oficis, tenen una especialització del treball, una forma d'organització política i econòmica, una manera de relacionar-se amb allò sobrenatural, etc. Aquestes persones compartien uns sabers que cal es-

tudiar i preservar. Hi ha tot un camp per investigar en el terreny de l'etnociència –és a dir, els sistemes populars de classificació–, cabdal per a l'estudi del patrimoni cultural immaterial marítim, com és l'etnoclimatologia, l'etnoanemologia, l'etnobotànica, l'etnozoologia, etc., expressats a través de l'oralitat, les accions i les representacions.

Aquests sabers han estat conservats dintre dels grups al llarg de generacions i estan a punt de perdre's perquè han deixat de ser utilitzats, però són indispensables per comprendre el funcionament d'aquestes comunitats. Tot això és el que no veiem amb els nostres ulls quan mirem el mar, els pobles de la costa, els ports, les platges o les embarcacions, però tot això és el patrimoni cultural immaterial marítim que la Convenció de la UNESCO ens commina a conèixer i preservar. Podem traslladar una embarcació a les sales temperades d'un museu per conservar-la millor, estudiar-la i difondre'n el saber obtingut a través d'aquest estudi, però, com deia Malinowski, la realitat etnogràfica d'una embarcació no pot ser traslladada a un museu. Aquesta és una realitat invisible als nostres ulls, immaterial, però visible als ulls de les persones per a qui aquelles embarcacions van ser part de la seva vida. És per aquesta raó que, després de vint anys d'absència de les barques de pesca a la platja de Sant Pol, la gent gran com l'Ester Pujol ens diu que «els que hi hem passat la vida no la veiem buida ni la hi veurem mai».

Per tota la costa floreixen associacions d'amants de la navegació tradicional que estan duent a terme una meritòria tasca de recuperació del patrimoni marítim, i la vila de Sant Pol n'és un exemple més. Però hi ha encara un immens treball a fer per recuperar el patrimoni immaterial, que n'és el complement indispensable, part de la mateixa cosa. En altres paraules, cal que quan nosaltres mirem la platja i l'horitzó marí siguem capaços de veure i explicar l'invisible.

NOTES

- 1 Vegeu MESTRES, J. *Els pescadors de Sant Pol* (enregistrament vídeo). Sant Pol de Mar, Serveis Digitals Foto-Vídeo P. Sauleda, 2004.
- 2 Olga López (2008) ens posa sobre la pista dels esforços per definir el patrimoni marítim a Catalunya, les seves vicissituds històriques i el futur que podem albirar.
- 3 Per una visió gramsciana de la cultura popular vegeu: JULIANO, M. D. *Cultura popular*. Barcelona, Anthopos, 1986.
- 4 Vaig realitzar una història de vida a Ester Pujol i Serra l'any 2007 en el context d'una recerca sobre «Patrimoni marítim i usos socials de la platja de Sant Pol de Mar», duta a terme gràcies al programa «IPEC-Documentació», finançat pel Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana de la Generalitat de Catalunya.
- 5 Firth calcula que el suïcidi per *forau* suposa una taxa aproximada de 60 a 70 per 100.000 habitants per any (Firth, 1967: 125).
- 6 He desenvolupat la qüestió de la representació de la gent de mar en l'obra de Josep Pla dins d'una comunicació presentada al III Congrés d'Història Marítima de Catalunya (Museu Marítim de Barcelona, 2006).
- 7 Això va ser observat també per Raymond Firth a *Malay Fishermen* (1966), on la vida social dels pescadors de la costa Kelatan de Malàsia abans de la Segona Guerra Mundial se'ns mostra marcada per la permanent inseguretat de les captures, els baixos estàndards de vida, la dificultat per obtenir suficient menjar per a la família i, en els casos en què això no passa, la impossibilitat d'acumular capital per invertir en arreus de pesca.

BIBLIOGRAFIA

- APPADURAI, A. *Modernity at large: Cultural dimensions of globalisation*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 1996.
- BIALOGORSKI, M. i FISCHMAN, F. «Una aproximación crítica a la dicotomía tangible/intangible en el abordaje del patrimonio cultural desde las nuevas perspectivas del folklore», a *Cuadernos. Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias Sociales de la Universidad de Ju-juy*, 18, 2002, pàg. 233-240.
- CÁTEDRA, M. «La manipulación del patrimonio cultural: la Fábrica de Harinas de Ávila», a *Política y Sociedad*, 27, 1998, pàg. 89-116.
- COLE, S. *Women of the Praia. Work and lives in a portuguese coastal community*. Princeton, Princeton University Press, 1991.
- FIRTH, R. *Malay Fishermen; their peasant economy*. Londres, Routledge & Kegan Paul, 1966.
- FIRTH, R. «Suicide and Risk Taking», a *Tikopia ritual and belief*. Londres, George Allen and Unwind Ltd, 1967.
- GARCIA, E. *Viure o morir al mar: el salvament marítim al Maresme*. Vilassar de Mar, Oikos-Tau, 1998.
- GARCÍA, J. L. «De la cultura como patrimonio al patrimonio cultural», a *Política y Sociedad*, 27, 1998, pàg. 9-20.
- IGLÉSIAS, I. *La barca nova*. Barcelona, L'Avenç, 1907.
- JULIANO, D. *Cultura popular*. Barcelona, Anthopos, 1986.
- KOPYTOFF, I. «The cultural biography of things: commodation as a

process», a APPADURAI, A. (ed.) *The social life of things. Commodities in cultural perspective*. Cambridge, Cambridge U. P., 1986.

LÉVI-STRAUSS, C. *Antropología estructural*. Barcelona, Paidós, 1987.

LÓPEZ, O. «El patrimoni marítim a Catalunya: Entendre el passat per construir el futur», a *Argo. Revista del patrimoni i cultura la marítima*, 1, 2008, pàg. 19-23.

MALINOWSKI, B. *Els argonautes del Pacífic Occidental*, vol I. Barcelona, Edicions 62/Diputació de Barcelona, 1986.

MESTRES, J. *Els Pescadors de Sant Pol* (enregistrament vídeo). Sant Pol de Mar, Serveis Digitals Foto-Vídeo P. Sauleda, 2004.

MONCUSÍ, A. «La definició i l'activació del patrimoni immaterial. Algunes propostes des de l'etnologia», a *Revista Valenciana d'Etnologia*, 3, 2008, pàg. 73-86.

PALERM, A. *Historia de la etnología. Vol. 1: Los precursores*. Mèxic, Universidad Iberoamericana, 2006.

PLA, J. *Aigua de mar*. Barcelona, Destino (Obra Completa, vol. 2), 1982.

PLA, J. *Caps-i-puntes*. Barcelona, Destino (Obra Completa, vol. 43), 1983.

PRAT, J. «Antigalles, relíquies i essències: reflexions sobre el concepte de patrimoni cultural», a *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 3, 1993, pàg. 122-131.

PRATS, J. *Antropología y patrimonio*. Barcelona, Ariel, 1997.

THOM, B. «Intangible Property within Coast Salish First Nation Communities, British Columbia», a *Presented at the WIPO North American Workshop on Intellectual Property and Traditional Knowledge*. Ottawa, Setembre 9, 2003.

